

TURINYS

- 9 ĮVADAS
- 18 ĮVYKIAI LIETUVOJE IR PASAULYJE
1940–1990 m.
- 20 MAŽI, JU DRŪS, KŪRYBINGI
Partizanai istorijoje
- 22 DOKUMENTAI, VAIZDAI, VIETOS
Partizaninės kovos tyrimai
- 24 „TUOJ IŠSKRIS VANAGAS“
Partizaniška fotografija
- 26 „MALKOS DEGĖ NESKLEISDAMOS DŪMŲ“
Stovyklavietės
- 28 MIŠKO KARIUOMENĖ
Apranga ir ekipuotė
- 33 „BRONIUKAS DIRBO KAIP LAIKRODIS“
Ginklai ir amunicija
- 38 „UGNIS LIJOSI Į KALNĄ“
Susirėmimai ir mūšiai
- 42 KOVA NE VIEN GINKLU
Partizaniška spauda
- 46 MEZGUSIOS RYŠIUS
Rėmėjos, ryšininkės, partizanės
- 50 SLAPTAS POŽEMIŲ PASAULIS
Bunkeriai
- 58 „KĄ ŠIANDIEN KRIMSIM?“
Partizanų mityba
- 62 MIŠKAS – NE VONIOS KAMBARYS
Higiena partizaninės kovos metu

- 66 IŠKĖSTI SKAUSMĄ
Partizanų sveikata
- 70 „BALTAS VYTIS PADANGĖJ AUKŠTOJ SUSPINDĖS“
Poezija ir dainos
- 72 JUOKAS IŠLAISVINA
Partizaniškas humoras
- 74 BBC VIDURY MIŠKŲ
Laisvalaikis ir šventės
- 79 „TAIP RAMU JAUSTI SAULĘ“
Laimės akimirkos
- 82 „TOKIOS KLASTOS MES NEGALIM SUPRASTI“
Išdavystės
- 86 „VISKĄ REIKĖS IŠKENTĖTI“
Kritinėmis akimirkomis
- 90 SLAPTI
Partizanų vaikai
- 92 „LAISVĖ ARBA MIRTIS“
Buvusių partizanų pasipriešinimas lageriuose
- 96 „KAD TIK NEMIRTŲ PRAEITIS“
Partizaninės kovos atmintis
- 98 IEŠKANT VANAGO
Partizanų vado palaikų radimo detektyvas
- 100 PARTIZANINĖS KOVOS ĮDOMYBĖS
Iš Adolfo Ramanausko-Vanago atsiminimų
- 102 LANKYTINOS VIETOS
- 104 ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

DOKUMENTAI, VAIZDAI, VIETOS

Apykaklės antsiuvo
ženklelis

Troškūnų apylinkėse
rasti partizanų
dokumentai, 2022 m.

Interviu su tremtine ir politine
kaline Alva Sidoravičiūtė, 2019 m.

Sovietų okupuotoje Lietuvoje apie partizanus viešai kalbėti buvo draudžiama. Kartkartėmis pasirodydavo KGB* patikrintų knygų, kuriose partizanai vadinti banditais ir visaip juodinti. Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, partizanų kova tapo vienu svarbiausių XX a. Lietuvos istorijos pasakojimų – kaip ir Lietuvos žydų gelbėjimas arba pasipriešinimas Sausio 13-ąją.

Žodinė atmintis: liudijimai

Svarbiausias šaltinis apie partizanų kovą ir kasdienybę buvo pačių partizanų, jų rėmėjų ir ryšininkų liudijimai. Apie Juozą Lukšą-Daumantą pasakojo žmona Nijolė ir brolis Antanas, apie Adolfą Ramauską-Vanagą – žmona Birutė ir dukra Auksutė, apie Joną Žemaitį-Vytautą – ryšininkės Nina Nausėdaitė, Marijona Žiliūtė ir kiti.

KGB archyvo dokumentai

Suirus Sovietų Sąjungai, nutrūko ir KGB veikla. Pastatas Vilniuje, kuriame beveik 50 metų veikė sovietų saugumo tarnybos ir buvo kankinami sovietams neįtikė žmonės, ištuštėjo. Dalį dokumentų KGB darbuotojai sunaikino arba išvežė į Rusiją, tačiau dalis liko. Juos ėmė tirti istorikai. Šiame pastate šiandien veikia Okupacijų ir laisvės kovų muziejus.

Daugėliškių miško
bunkerio (Raseinių r.)
kasinėjimai, 2010 m.

Šioje foto nuotraukoje
atvaizduoti gaujos dalyviai:

1. „Rugys“ -
2. „Vanagas“ - Ramanauskas
3. „Žaibas“ -
4. „Vanagas“ -
5. „Šatūnas“ -

Partizanų dokumentai

Buvusiame KGB archyve rasta pačių partizanų parengtų dokumentų ir fotografijų. Sovietams visa tai atitekdavo suėmus partizanus, jų artimuosius, rėmėjus ar ryšininkus, perėmus susirašinėjamą arba radus slaptavietę. Nujausdami žūtį kovotojai dokumentus stengdavosi sudeginti, bet ne visada spėdavo.

Dokumentai žemėje

Dalis žemėje slėptų dokumentų pražuvo, ypač laikyti metaliniuose bidonuose. Rūdys pragauždavo metalą ir drėgmė sugadindavo popierių. Geriau išliko dokumentai, sudėti į stiklinius indus. Dalį partizanų dokumentų restauratoriams pavyksta atkurti. Jų skaitmeniniai atvaizdai skelbiami elektroniniame archyve.

MGB paimtos
partizanų nuotraukos,
1948–1951 m.

Archeologiniai duomenys

Svarbių žinių suteikia archeologiniai bunkerio tyrimai. Štai partizanų vadavietėje Daugėliškių miške, Raseinių rajone, aptikta daugiau kaip 1000 radinių: indų, įrankių, prožektorius, veidrodėlis, sagų su Vyčiu, šaudmenų ir granatų skeveldrų. Jie padeda suprasti, kaip gyventa bunkeryje ir kaip vyko paskutinė kova. Šiame bunkeryje 1950 m. žuvo penki partizanai.

Tyrimų įvairovė

Tiriant partizanų palaikus svarbūs bioarcheologiniai tyrimai. Jie padeda atkurti praeitį remiantis biologine medžiaga – žmogaus kaulais ir kitais palaikų duomenimis. Laboratorijoje kaulai nuvalomi, išdėliojami anatomine tvarka, nustatoma lytis, amžius, mirties priežastis. Tapatybę padeda patvirtinti nuotraukos ir genetiniai tyrimai.

* KGB (anksčiau MGB, NKVD) – Sovietų Sąjungos saugumo tarnyba, sekusi gyventojus ir persekiojusi tuos, kurie priešinosi sovietų valdžiai ar jai nepritarė.

„MALKOS DEGĖ NESKLEISDAMOS DŪMŲ“

Pirmosiomis partizaninio karo vasaromis, 1944 ir 1945 metais, partizanai dažniausiai gyvendavo didelėse stovyklavietėse. Kartais jose susitelkdavo keliasdešimt ar net apie šimtą kovotojų. Taip susidarydavo savotiški partizanų kaimeliai. Vėliau, sovietų pajėgoms išaugus ir pradėjus dažnai šukuoti miškus, partizanai ėmė skirstytis mažesniais būreliais – taip buvo lengviau išlikti nepastebėtiems ir apsirūpinti maistu.

„Stovyklos rajonas – maždaug 75 m pušynėlio plotas su palapine ir laužaviete. Kiekvienoje vietelėje jautei tvarkingo šeimnininko ranką <...> Laužavietė buvo įrengta taip, kad naktį liepsna būtų matoma tik iš labai arti. Tuo tikslu buvo iškasta apvali pusantro metro gilumo duobė <...> Netrukus viename katile jau virė žirnių sriuba, o antrame bulvės. Visi skaniai pavalgėme <...> Ne per toliausiai nuo vadavietės buvo įrengta mažytė slėptuvėlė. Joje laikomi štabo dokumentai, rašomoji mašinėlė, popieriaus atsargos ir pan. Vandenį vyrai nešiodavosi iš netoliese buvusio mažyčio šulinėlio, kadais iškasto miško sodintojų.“

Iš Adolfo Ramanausko-Vanago atsiminimų

„Palapinės buvo pastatytos visai paprastai, panašiai kaip piemenys statosi iš šakų pašiūres nuo lietaus ar nuo žvarbaus rudens vėjo apsiginti <...> Viduje ant žemės taip pat buvo paklotas storas sluoksnis gerai išdžiovinėtų smulkesnių eglių skujų, kurios saugojo nuo šalčio iš žemės ir tiko „ištaigingam“ guoliui. Prieš aukštą palapinės šoną – angą – stovėjo sukrautos ažuolinių malkų rietuvės <...> Stovyklos budėtojas, sukryžiaęs keletą sausų malkų gabalų, ramiai šildėsi prieš linksmai spragsinčią ugnelę. Ažuolinės malkos degė puikiai, neskleisdamos jokių dūmų. Kiti vyrai buvo ką tik grįžę iš nakties uždavinių, ir, suvirtę savo guoliuose, ramiai miegojo. Ties kiekvieno galva kabojo ar stovėjo paremti ginklai.“

Iš Juozo Lukšos-Daumanto atsiminimų

KOVA NE VIEN GINKLU

Partizanai priešinosi ne tik ginklu. Ne mažiau svarbi buvo pagrindinė spauda – jos rengimas, dauginimas ir platinimas, ypač vėlesniame kovos etape. Patys partizanai sakė, kad „ginklai skirti mūsų priešams, o spauda – saviems“. Leidiniuose jie aiškino savo kovos tikslus ir prasmę, pasakojo, kas vyksta Lietuvoje ir pasaulyje, ragino nepasiduoti. Kiekvienas gyventojus pasiekęs laikraštėlis ar dainų rinkinys reiškė: mes čia, mes gyvi.

Kęstučio apygardos
partizanų rašomoji
mašinėlė „Olivetti“

Ar spauda – tik laikraščiai?

Partizanai leido ne tik laikraščius. Buvo spausdinami poezijos ir dainų rinkiniai, maldynai, atsišaukimai, sovietus išjuokiančios karikatūros. Partizanai kreipdavosi į jaunimą, mokytojus, net į sribus, ragindami nebetrnauti okupantams. Dzūkijoje partizanai leido net laikraštėlį rusų kalba, skirtą sovietų kareiviams, siekdami juos paveikti. Spausdindavo ir patarimus kovotojams, įsakymus, ataskaitas.

Vanago pedagogika

Tarp partizanų buvo nemažai mokytojų. Tapę kovotojais jie neužmiršo savo profesijos. Keliaudamas po dalinius Adolfas Ramanauskas-Vanagas mokė partizanus, kaip rašyti, dėstyti mintis, neiškraipyti tiesos ir... nenusiminti, jei rašinyje gausu rašybos ar skyrybos klaidų. Jis aiškino, kad nė vienas nėra gimęs nei kariu, nei „rašinėtoju“, – svarbiausia stengtis.

Žemaičių apygardos vadas
Vladas Montvydas-Žemaitis,
iki 1953 m.

Dainavos apygardos partizanų vadovybė štabo
spaustuvėje. Sėdi Vaclovas Voveris-Žaibas;
pirmas iš dešinės – Adolfas Ramanauskas-
Vanagas, pirmas iš kairės – Lioginas
Baliukevičius-Dzūkas, 1948 m.

